

УДК 631.95; 631.164

В. В. Семишкур,

аспірант, Сумський національний аграрний університет

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Дана стаття присвячена проблемі формування та удосконалення економічного механізму більш ефективного та раціонального використання природних ресурсів у сільському господарстві, визначенню ступеня впливу його основних складових.

The article is given sacred to the problem of forming and improvement of economic mechanism for more effective and rational use of natural resources in agriculture, to determination of degree of influence of him basic constituents.

Ключові слова: економічний механізм природокористування, економічна оцінка використання природних ресурсів, економічні інструменти.

Key words: economic mechanism of natural resources using, economic evaluation of the use of natural resources, economic instruments.

ВСТУП

Раціональне землекористування в сільськогосподарському виробництві на сьогодні потребує розвитку нової моделі господарювання, яка вимагає цілого комплексу радикальних політичних, соціально-економічних, законодавчих, технологічних та інших перетворень. При переході до ринкових відносин необхідне введення економічного механізму в сферу взаємодії природи і суспільства, тим паче тоді, коли сучасний економічний механізм використання природних ресурсів в Україні не налаштований на їх відтворення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемою формування та вдосконалення економічного механізму природокористування свого часу переймалися такі науковці, як Мельник Л.Г., Борисова В.А., Олійник О.В., Дубас Р.Г., Балацький О.Ф., Голян В.А., Теліженко А.М. та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— дослідити та розвинути існуючий економічний механізм використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами;
— виявити особливості формування економічного механізму природокористування з ура-

хуванням економічної оцінки використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як відомо, в економічно розвинених країнах основою регулювання товарно-грошових відносин, у тому числі й у природоохоронній сфері, є економічний механізм. Існує кілька визначень поняття економічного механізму, розглянемо деякі з них.

На думку Мельника Л.Г., економічний механізм — це сукупність економічних структур, інститутів, форм і методів господарювання, за допомогою яких реалізуються чинні в конкретних умовах економічні закони та здійснюється погодження і корегування суспільних, групових і приватних інтересів [6, с. 458]. Більш доступне та зрозуміле тлумачення економічного механізму природокористування зустрічається у Голяна В.А.: "...сукупність форм, методів та способів регулювання використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища" [3, с. 6]. Дуже доцільним доповненням до міркувань Голяна В.А., на нашу думку, є бачення Дубаса Р.Г., який вважає, що економічний механізм природокористування являє собою сукупність взаємопов'язаних методів і важелів, орієнтованих на раціоналізацію природокористу-

вання і охорону навколишнього середовища при розширенні масштабів використання природних ресурсів або орієнтація на стабілізацію і скорочення масштабів природокористування [4, с. 355].

Так як в даній роботі ми досліджуємо економічний механізм використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, то пропонуємо таке, більш пристосоване до цієї сфери господарювання його тлумачення: економічний механізм природокористування — це система взаємопов'язаних інструментів та важелів, спрямованих на встановлення ефективності експлуатації природних багатств, захист від недбалого та нераціонального їх використання, а також направлених на збереження та відтворення їх природних властивостей. Запропоноване визначення містить в собі деякі спільні відголоски з економічною оцінкою природних ресурсів, що є цілком доречним, адже економічний механізм має містити такі важелі, які сприяли б найефективнішому використанню природних ресурсів. У свою чергу таке використання не повинно зводитись лише до отримання максимального зиску (прибутку), але й стимулювати сільськогосподарського виробника до забезпечення ефективного та необмеженого використання природних компонентів. Повернемось до цього питання пізніше, а зараз розглянемо основні елементи економічного механізму природокористування.

У сучасних умовах виділяються такі основні елементи економічного механізму природокористування [4, с. 370]:

- система економічних інструментів природоохоронної діяльності;
- система фінансування природоохоронних заходів;
- платність природокористування;
- створення ринку природних ресурсів;
- екологічне страхування.

Інколи як окремі складові економічного механізму виділяються правові основи здійснення економічної діяльності; система відносин власності; система суспільних інститутів (традиції, релігійні звичаї, духовні цінності тощо); амортизаційна політика; стимулювання праці; податкова політика тощо.

Важливе місце в системі економічних інструментів природоохоронної діяльності займає податкова політика. У даному контексті приділимо більше уваги не переліку та класифікації еко-

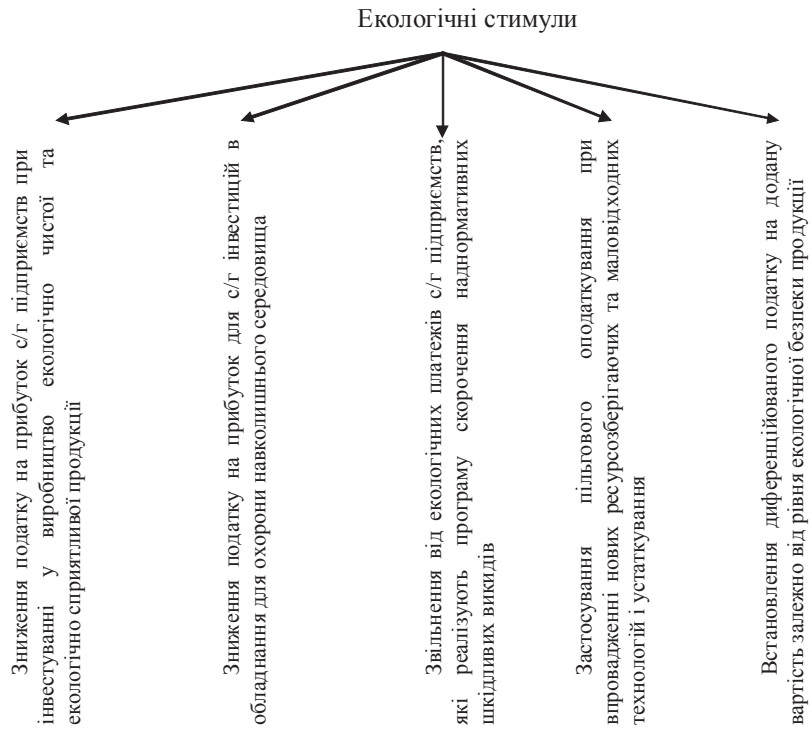

Рис. 1. Екологічні стимули в оподаткуванні с/г підприємств

логічних податків у сільському господарстві, а саме їх призначенню, сфері застосування та пошуку шляхів їх оптимальної сплати. Головне завдання податкової політики в сфері природокористування полягає у зниженні податкового тиску на сільськогосподарські підприємства, спрощення податкового обліку та підвищення його прозорості та достовірності, оптимізація строків сплати податків, створення сприятливих умов для аграріїв. Зниження податкового тиску частіше за все реалізується через встановлення податкових пільг, які в свою чергу мають надаватися з урахуванням рівня проведення природоохоронних заходів, екологічності виду діяльності. Знижені податки повинні застосовуватися для ресурсозберігаючих та маловідходних технологій. Підвищеними податками повинні обкладатися сільськогосподарські підприємства, які використовують в своїй діяльності шкідливі, озоноруйнуючі препарати, пестициди, енергоємну техніку. Так, у Норвегії, наприклад, за рахунок податків на мінеральні добрива та пестициди фінансується програма розвитку стійкого екологічно збалансованого сільського господарства [4, с. 371].

Найпоширеніші стимули в оподаткуванні добре зображені в працях Борисової В.А. [1, с. 182], які можна розглянути на рис. 1.

Значного удосконалення потребує система державних субсидій для сільського господарства. На сьогодні вона виконує антиекологічну роль, адже сприяє фінансуванню виробників не-

Таблиця 1. Статистичні дані щодо ринку сільськогосподарських земель в деяких країнах ЄС

Країна	Кількість продаж на 1000 га с/г земель	Частка проданої землі від загальної кількості с/г земель, %	Середній розмір земельної ділянки, га	Середня ринкова ціна за 1 га в	
				Національній валюті	євро
Італія	дані відсутні	1,11 у 1996р.	дані відсутні	15462 євро	15462
Франція	2,8	0,97	3,45	8325 євро	8325
Англія	0,1	0,21	дані відсутні	£ 5,556	8541
Словаччина	2,2	0,30	1,32	93877	2262
Німеччина	2,0	0,57	2,80	9184 євро	9184

Джерело: Жмайлов В.М. Особливості розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні / В.М.Жмайлов, О.М.Маслак, О.П.Славкова. — Суми: Інформаційно-видавничий центр Сумського національного аграрного університету, 2008. — 47с.

ефективної сільськогосподарської техніки, субсидуються природоємні проекти, глобальні та нераціональні заходи по зрошенню та осушенню земель, закупаються мінеральні добрива та пестициди.

Чинний економічний механізм не створює передумов для повноцінного фінансування поточних витрат на раціональне використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами та відтворення довкілля. Отже, результативність фінансового забезпечення даних витрат залежить від повноти та своєчасності сплати зборів за забруднення навколишнього середовища, а також від фінансової спроможності сільськогосподарських підприємств, які активно використовують природні ресурси і здійснюють часом негативний вплив на довкілля [3, с. 7].

Фінансування природоохоронних заходів по суті являє собою сукупність капітальних вкладень, направлених на підтримку та розвиток діяльності у сфері охорони природи. Головним недоліком даної системи є те, що основна частина капітальних вкладень надходить від бюджету країни і залежить, як правило, від ситуації в економіці, а ніяк не від потреб в охороні природи. Крім того, кошти не завжди надаються тим підприємствам, які потребують їх в першу чергу, а якщо і виділяються, то використовуються не раціонально і не за цільовим призначенням. Не менш важливим є недотримання принципу "забруднювач платить", адже накопичення коштів відбувається за рахунок всіх податкових надходжень підприємств, а також населення. Для поліпшення ситуації деякі науковці [7, с. 204—210] пропонують залишати державні капітальні вкладення на охорону природи в бюджеті (для фінансування масштабних національних та регіональних програм), а для фінансування поточних витрат формувати цільові фонди, які ґрунтуються на платежах за забруднення, а також на штрафних за порушення природоохоронного законодавства.

Платність природокористування встановлюється на основі ціни та економічної оцінки

природних ресурсів. До платежів на природні ресурси належать плата за право користування природними ресурсами та платежі на відтворення і охорону природних ресурсів. Крім того, повинні мати місце і штрафні санкції за нераціональне використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами з метою прямого впливу на діяльність сільгоспвиробників.

До елементів економічного механізму слід віднести і страхування. В умовах підвищеного ризику та невизначеності в сільськогосподарському виробництві страхування має особливо важливе соціально-економічне значення. З кожним роком все гостріше стоїть проблема ліквідації забруднень навколишнього середовища в результаті аварій та катастроф. Саме страхування може стати в цій ситуації запобіжником, або хоча б пом'якшити наслідки аварій.

З приводу формування ринку природних ресурсів, а особливо землі, існує дуже багато суперечливих думок. Дехто вважає, що скасування мораторію на продаж землі, проведення аукціонів сприятиме значному збільшенню державних та регіональних доходів, стимулюватиме сільськогосподарських виробників до дбайливого та раціонального використання земельних ресурсів, сприятиме мобілізації інвестицій, фінансів, кредитів у сільське господарство. У той же час існує і великий ризик розтягнення величезного національного багатства — землі; охоплення країни іноземцями, замість розвитку вітчизняного сільського господарства, які так чи інакше прагнуть до використання ґрунту з найбільшим зиском для себе. На сьогодні ринок землі в Україні не можна назвати розвиненим, хоча передумови для його створення вже існують: наявність земель сільськогосподарського призначення; достатня кількість потенційних продавців та платоспроможних покупців, які можуть придбати землі сільськогосподарського призначення; створення необхідної ринкової інфраструктури; сформованість системи ціноутворення на земельні ділянки сільськогосподарського призначення залежно від їх якості та місця розташування; чіткий державний контроль управління та регулювання ринку сільськогосподарських земель; наявність організаційно-правового механізму укладання земельних угод. За відсутності ринку важливого значення набуває інститут оцінки. Для порівняння розглянемо формування ринку сільськогосподарських земель деяких європейських країн, на-

ведене у наступній табл. 1.

Безперечно, для того, щоб здійснювати операції з купівлі-продажу землі необхідно знати її ціну. Результати досліджень свідчать про те, що ціни на земельні ділянки сільськогосподарського призначення різняться в залежності від їх родючості та місцезнаходження. Якщо абстрагуватися, то ціна землі ґрунтується не на вартості, а на величині доходу, який вона приносить своєму власникові — ренті, тобто безпосередньо пов'язана з економічною оцінкою використання землі. Показник економічної оцінки земель за диференціальним (рентним) доходом забезпечує об'єктивність визначення розмірів рентного доходу, що підтверджує правомірність використання його при удосконаленні економічного механізму використання землі сільськогосподарськими підприємствами та регулювання земельних відносин [8, с.34—35].

Отже, ми пропонуємо виділити економічну оцінку використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами як окрему складову економічного механізму природокористування. У такому випадку структура економічного механізму буде мати наступний вигляд (рис. 2).

На нашу думку, економічну оцінку використання природних ресурсів слід розглядати не як похідну від економічного механізму, а навпаки, як окремий самостійний елемент, формування та розвиток якого безпосередньо впливатиме на структуру всього механізму. Без встановлення справжньої цінності ресурсів та користі від їх використання неможливо буде побудувати як досконалої податкової, цінової, фінансової, так і екологічної політики.

Треба відмітити, що важлива роль у формуванні ефективного економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами належить державі, адже саме вона встановлює основні напрями, параметри і порядок їх застосування, пріоритетними з яких є охорона і раціональне використання конкретного виду природного ресурсу; підтримка цільових екологічних науково-технічних проєктів; охорона особливо цінних природних об'єктів і т.д. [4, с. 376].

ВИСНОВКИ

Таким чином, на сучасному етапі в економіці України застосовуються різні типи економічних механізмів природокористування з різним ступенем їх розробки, але єдиний, цілісний меха-

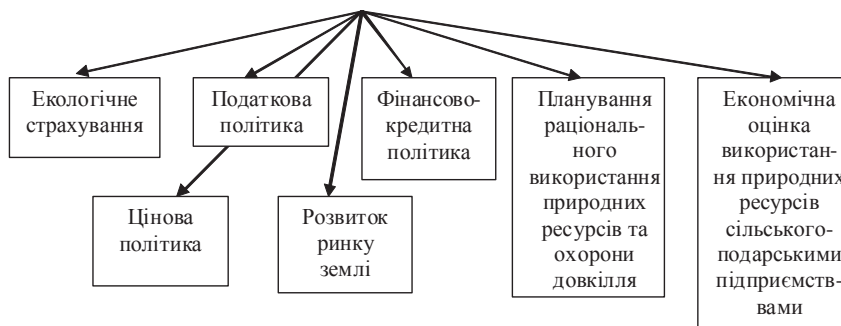

Рис. 2. Структура економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами

нізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами і надалі потребує удосконалення, що ми й пропонуємо втілити через введення до його структури такого окремого елемента, як економічна оцінка використання природних ресурсів, який у поєднанні з іншими інструментами економічного механізму сприятиме найбільш повній відповідності цінності наявних природних ресурсів у сільському господарстві та їх вартості.

Література:

1. Борисова В.А. Відтворення природного ресурсного потенціалу АПК: економічні аспекти / В.А. Борисова. — Суми: "Довкілля", 2003. — 372 с.
 2. Братчук Л.М. Економічна природа та сутність оренди / Л.М.Братчук // Агроінком. — 2006. — № 2. — С. 76—80.
 3. Голян В.А. Економічний механізм природокористування: яким йому бути? / В.А.Голян // Економіка АПК. — 2007. — № 8. — С. 5—12.
 4. Дубас Р.Г. Економіка природокористування / Р.Г. Дубас. — К.: МП "Леся", 2007. — 448 с.
 5. Жмайлов В.М. Особливості розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні / В.М.Жмайлов, О.М.Маслак, О.П. Славкова. — Суми: Інформаційно-видавничий центр Сумського національного аграрного університету, 2008. — 47 с.
 6. Мельник А.Г. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: підручник / А.Г.Мельник. — Суми: ВТД "Університетська книга", 2006. — 759 с.
 7. Олійник О.В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві: навч.посібник / О.В.Олійник. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 288 с.
 8. Федоров М.М. Економічна оцінка земель як основа визначення плати за їх використання / М.М.Федоров // Економіка АПК. — 1997. — № 4—5. — С.33—37.
- Стаття надійшла до редакції 05.10.2009 р.